

Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини

Факультет соціальної та психологічної освіти
Кафедра психології

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
освітній ступінь магістр

Автореферат на тему:

**Професійні цінності
в структурі смисложиттєвих орієнтацій
студентської молоді**

Виконав:

студент групи 265

спеціальності 053 Психологія

Ткаченко Роксолана Едуардівна

Керівник:

кандидат психологічних наук,

доцент, Якимчук Б. А.

Рецензент:

доктор психологічних наук,

професор Сафін О.Д.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Проблеми особистого та професійного самовизначення студентської молоді довгий час не розглядалися і не вивчалися як самостійний напрямок психологічної науки. Протягом тривалого часу питання смисложиттєвих орієнтацій та професійного самовизначення ототожнювались із соціальним замовленням суспільства для підготовки фахівців у конкретних галузях. Отже, цей факт обмежував сферу професійного самовизначення особистості. Сьогодні проблематика самовизначення студентської молоді та пошуку сенсу життя стає ще більш гострою.

У нинішньому контексті специфіка становлення людини визначається наступними обставинами. З одного боку, нові професії та можливості, що з'явилися з переходом до ринкової економіки та епохи Інтернету, не мають коренів у професійній культурі нашого суспільства, з іншого - є болісний процес зриву стереотипів традиційних форм професіоналізації, які також розвиваються в сучасних умовах.

Тому цілісний погляд на особистість як на частину особистісного та професійного розвитку вимагає аналізу суттєвих аспектів проблематики самовизначення. Після самовизначення людина будує свій суб'єктивний простір, і відбувається його професійна ідентифікація.

На думку Н. Наумової, саме ціннісні орієнтації стають основою в оцінюванні альтернатив під час вибору певних цілей та засобів, а С. Грабовська, Н. Гребінь таким чином визначають “межі діяльності” – тобто не лише регулюють, але й спрямовують дії.

Як зауважив Н. Яницький, система ціннісних орієнтацій визначає життєву перспективу особистості, є надзвичайно важливим внутрішнім джерелом та механізмом особистісного розвитку. На думку А. Донцова, ціннісні орієнтації спрямовують та коректують процеси цілетворення.

Тому важливо вивчити психологічні основи формування особистої орієнтації, професійної особистості та смислових орієнтацій у житті, все це пов'язане з розумінням вибору в контексті життя та особистісного

самовизначення, з пізнанням самої молоді людини, на своє місце у світі, в аналізі його особистих ресурсів та у їх співвідношенні з потребами професії.

Дослідженням цієї тематики, займалися такі вчені: Г.С. Абрамова, О.Ф. Бондаренко, І.В. Дубровіна, Ю.М. Ємельянов, С.Д. Максименко, П.А. М'ясоїдов, В.В. Рибалка, В.Г. Панок, Л.А. Петровська, Н.І. Повякель, Н.В. Чепелева, Ю.М. Швабл, Т.С. Яценко та частковими прикладними дослідженнями Н.А. Амінов, Ю.Г. Долинська, З.Г. Кісарчук, В.І. Коновальчук, Д.О. Леонт'єв, О.І. Мешко, В.О. Михайлова, М.В. Молоканов, Є.І. Рогов, О.П. Саннікова, Л.Г. Терлецька, Л.І. Уманець, Л.П. Шумаков.

Таким чином, незважаючи на велику кількість досліджень даної проблеми, аспекти професійних цінностей в структурі смисложиттєвих орієнтацій студентської молоді вивчені явно недостатньо. Саме актуальність та недостатнє висвітлення даної проблематики й зумовили вибір теми дослідження.

Мета дослідження – полягає в теоретичному та експериментальному дослідженні процесу формування та розвитку професійних цінностей в структурі смисложиттєвих орієнтацій студентської молоді.

Досягнення мети зумовило необхідність вирішити наступні *завдання*:

1. Розглянути, психологічні засади дослідження особистісно ціннісних орієнтацій та професійних якостей, для студентської молоді
2. Проаналізувати особистісні та професійні цінності та орієнтації у роботах зарубіжних та вітчизняних вчених
3. Проаналізувати особливості ціннісно орієнтаційної сфери студентської молоді
4. Організувати емпіричне дослідження та його методичні засади вивчення
5. Розробити характеристику вибірки та результати дослідження.
6. Розробити рекомендації, щодо формування смисложиттєвих цінностей у студентів

Об'єкт дослідження – особистісне та професійне самовизначення молоді та її смисложиттєві орієнтації.

Предмет дослідження – психологічні особливості формування та розвитку особистісного та професійного самовизначення у молодій людині.

Емпірична база дослідження. У нашому дослідженні взяли участь 65 осіб – студенти 1-5 курсів університету ім. П. Тичини. Середній вік досліджуваних – 20 років. Серед них 27 осіб – чоловічої статі, 38 – жіночої

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що було визначено психологічну структуру механізмів розпізнавання професійних цінностей в структурі смисложиттєвих орієнтацій студентської молоді.

Практичне значення отриманих результатів. Висновки та отримані результати дипломного дослідження можуть бути використані у розробці тренінгів, спрямованих на формування механізмів виявлення у професійних цінностей в структурі смисложиттєвих орієнтацій. Також їх можна використати у підготовці студентів-психологів при викладанні навчальних курсів «Соціальна психологія», «Психологія праці», «Психологія спілкування».

Методи дослідження. Методи дослідження вивчаються в рамках методології як окремої наукової дисципліни. Методи пізнання відіграють вагомую роль у процесі дослідження. Правильно вибраний метод значно збільшує достовірність результатів, полегшує роботу над дослідженням.

Відповідно до визначених завдань дослідження з метою забезпечення його об'єктивності і повноти, а також для отримання науково обґрунтованих і достовірних результатів роботи, використано такі **методи**: теоретичні: теоретичний аналіз та узагальнення результатів досліджень, аналіз, синтез, порівняння, систематизація, узагальнення – для розкриття сутності особистісного та професійного самовизначення молоді; емпіричні: педагогічне спостереження, бесіди, тестування, – з метою обґрунтування висновків про стан і динаміку особистісного та професійного самовизначення молоді, педагогічний експеримент – для перевірки ефективності розроблених методів; статистичні: кількісний і якісний аналіз отриманих результатів.

Апробація результатів роботи. Результати нашого дослідження були представлені на Всеукраїнській науково-практичній Інтернет-конференції «Інновації в початковій освіті: здобутки та перспективи», яка відбулась 25

листопада 2021 року в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини на сайті Системи неперервної освіти вчителів початкової школи.

Результати дослідження пройшли апробацію на науково-практичному семінарі кафедри психології УДПУ. Тема науково-практичного семінару «Психокорекція проблем спілкування учнівської молоді». Семінар відбувся 25 листопада 2021 року.

Обсяг і структура роботи. Розв'язання поставлених у роботі задач зумовило її структуру, яка включає вступ, два розділи, висновки, додатки та перелік основної літератури, використаної автором у процесі дослідження. Список використаних джерел містить 113 джерел, 28 з яких електронні. Робота викладена на 80-ти сторінках друкованого тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано проблеми особистого та професійного самовизначення студентської молоді, які досить довгий час не розглядалися і не вивчалися як самостійний напрямок психологічної науки. Протягом тривалого часу питання смисложиттєвих орієнтацій та професійного самовизначення ототожнювались із соціальним замовленням суспільства для підготовки фахівців у конкретних галузях. Сьогодні проблематика самовизначення студентської молоді та пошуку сенсу життя стає ще більш гострою. У вступі розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, подано відомості про апробацію, структуру і обсяг роботи.

У першому розділі «**Теоретичний аналіз специфіки особистісних та професійних цінностей для студентської молоді**» було проаналізовано і узагальнено теоретичний матеріал подання про систему цінностей людини як ієрархії її переконань, яке набуло поширення також в зарубіжній соціальній психології. Так, визначають цінності як «стійке переконання в тому, що певний спосіб поведінки чи кінцева мета існування краще з особистої чи соціальної точки зору, ніж протилежний або зворотний спосіб поведінки, або кінцева мета існування».

У підрозділі 1.1 «Психологічні засади дослідження особистісно ціннісних орієнтацій та професійних якостей, для студентської молоді» було розкрито питання ціннісних орієнтацій людини, яке давно досліджується науковцями різних дисциплін. Немає однозначного тлумачення серед дослідників даного конструкту.

Відомий психолог А. Маслоу практично не ототожнює поняття «цінності», «потреби» і «мотиви», у свою чергу В. Франкл - «цінності» і «особистісний сенс». Ключовим об'єктом вивчення різних авторів, у напрацюваннях вітчизняних науковців, ціннісні орієнтації зводяться до інших понять, більш вивчених.

Дослідник Ф. Е. Василюк вивчаючи цінність, помітив, що більшість людей намагається звільнитися від цінності як незалежної категорії і звести її до емоційної значущості, норми, установці. Але цінність не достатньо розглядається у рамках цих понять [15].

Науковець Г. Є. Залеський досліджує особистісні цінності переводячи їх у площину «переконання». Переконання є, на думку дослідника, «усвідомлені цінності, суб'єктивно готові до реалізації шляхом їх використання в соціально-орієнтовній діяльності [6].

За твердженнями Г. Є. Залеського, переконання, виступаючи як зразок, оцінює конкуруючі мотиви з точки зору їх відповідності змісту цієї цінності, яку має реалізувати, і вибирає потрібний спосіб її практичної реалізації. Як зазначає автор, переконання має подвійний характер: прийняті людиною соціальні цінності «запускають» його, а будучи актуалізованим, вже саме переконання надає особистісний сенс, упередженість у реалізацію засвоєної суспільної цінності, бере участь у виборі мотиву, мети, дії [6].

У підрозділі 1.2 «Аналіз особистісних та професійних цінностей та орієнтацій у роботах зарубіжних та вітчизняних вчених» було встановлено, що на кожному етапі розвитку суспільства формується специфічна система цінностей його представників. При цьому зміни в політичній, економічній, соціальній та духовній сферах кожного суспільства детермінують зміну

життєвих пріоритетів людей. Водночас, зміни життєвих орієнтирів людей, особливо молодого покоління, призводять до коригування суспільної думки.

Активним провідником при цьому є освіта, і, зокрема, вища освіта. Заклади вищої освіти, організовуючи освітній процес, орієнтують свої навчальні плани і програми на формування такої системи життєвих пріоритетів студентів, яка, з одного боку відображає життєві запити суспільства, а з другого – спрямовує її на індивідуальний та всебічний розвиток кожної особистості. Розглянемо роботи вагомих зарубіжних дослідників. Зокрема, Генрі Мюррей розробив концепцію людських потреб, згідно з якою виокремив латентні (приховані) та явні (що конкретизуються у певних поведінкових діях людей) [47]. У 1938 році Г. Мюррей видав книгу «Дослідження особистості» («Exploration in Personality») [17], в якій представив виділений ним список із 36 потреб особистості.

Вчений визначив, що потреби людини передбачають: «Досягати чогось важкого. Опанувати, маніпулювати або організувати фізичні об'єкти, людей або ідеї. Робити це якомога швидше і/або краще. Долати перешкоди і досягати високих стандартів. Перевершувати себе (в своїх досягненнях). Змагатися з іншими і перевершувати їх. Піднімати свою самоповагу завдяки успішному розвитку свого таланту (здібностей)» [41, с. 164].

Абрахам Маслоу вважав, що потреби можна ранжувати у п'ять груп у порядку ієрархічної значимості:

- 1) фізіологічні потреби;
- 2) потреби у безпечності життє-існування і життєдіяльності;
- 3) соціальні потреби;
- 4) потреби в повазі;
- 5) потреби в самореалізації [49].

Причому перші дві груп потреб дослідник визначав, як первинні, а наступні три – вторинні.

Згідно з А. Маслоу потреби людини є ієрархізованими і утворюють своєрідну піраміду. Причому первинні потреби є основою піраміди, а вторинні її завершують.

Девід Макклеланд запропонував вивчати цінності життя особистості в спектрі теорії «трьох набутих потреб»:

1) потреби влади (виражається у бажанні впливати на інших людей та контролювати інші особистості навколо себе, задоволення власного «єго»);

2) потреби досягнення успіху (виражається у балансі потреб поваги та самовираження);

3) потреби належності до соціального середовища (виражається у потребі дружніх стосунків із соціальними групами та потреби бути почутим та позитивно оціненим) [41].

Отже, самовизначення особистості — це цілеспрямована всебічна творча поведінка, мета якої — оволодіння сферами життя як системою на основі ідей, що повністю охоплює суб'єкт і є результатом особистісної переробки і особистісного переживання.

У підрозділі 1.3 «Особливості ціннісно-орієнтаційної сфери студентської молоді» де описується особистість, яка знаходиться в стані безперервної зміни і розвитку, представляючи собою динамічну систему. У ході такого особистісного становлення поступово все більшої ваги мають його внутрішні рушійні сили, що дають можливість індивідові все більш самостійно окреслити завдання і напрямок свого розвитку.

Г. Дюпон, розвиваючи уявлення Ж. Піаже, пов'язує становлення ціннісних орієнтацій зі стадіями емоційного розвитку людини, що показують розвиток його емоційної оцінки своїх взаємин з іншими людьми. Ним виділяється шість ключових стадій розвитку емоційних відносин.

Дослідники зазначають, що основний зміст ідеальної моделі ціннісних орієнтацій сучасних студентів вищих навчальних закладів має включати в себе:

- збереження життя і здоров'я як вищих життєвих цінностей;
- першорядність духовно-моральних опор, таких як щастя, любов, хороша сім'я, майбутнє дітей, дружба, що особливо важливо в умовах нестабільності та життєвого середовища;
- освіченість, хороша робота і хороше матеріальне становище;

- конкурентоспроможність, прагнення до професійної самореалізації, що будується на впевненості в собі, підприємливості, самостійності, завзятості, відповідальності, самовдосконаленні (в умовах появи нових можливостей, жорсткості конкуренції і вимог до професіоналізму);
- креативність, розвиток своїх здібностей та індивідуальності, збереження духовної незалежності і самоповаги (оскільки в даний час затребувані здатності приймати нестандартні рішення, створювати оригінальні проекти, критично мислити, відстоювати свою позицію і т.д.);
- активні соціальні контакти і соціальна компетентність, тобто встановлення сприятливих відносин у різних сферах соціальної взаємодії, розширення міжособистісних зв'язків, реалізація своєї соціальної ролі (в даний час затребуване вміння працювати в команді, бачити можливі перспективи кар'єрного росту).

Висновки до 1-го розділу. Особистісне ціннісне-смисложиттєве становлення молоді – це процес прогресивного перетворення, прогресивних структурних змін особистості, спрямований на формування системи особистісно значущих і професійно важливих якостей, опанування професійної діяльності під впливом соціальних дій і завдяки різним формам власної активності суб'єкта.

Після аналізу психологічної літератури встановлено, що існують численні дослідження з питань особистого та професійного розвитку молоді. У той же час таке навчання особистості трактується по-різному в різних школах психології. Різні соціально-психологічні теорії розглядають особистісний, професійний ціннісний розвиток як результат соціального відбору людини та вибору попередньої професії.

Теорії вітчизняних учених як визначальний фактор ціннісної орієнтації молоді враховують інстинктивні мотиви та емоційно забарвлений досвід, набутий у дитинстві.

У другому розділі «Емпіричне дослідження зв'язку та ролі особистісних та професійних якостей в структурі смисложиттєвих орієнтацій студентської молоді» розкрито вибір методів дослідження, яке

визначається цілями та завданнями даної дипломної роботи, а також вимогами дослідження. У роботі використовуються такі методи: аналіз та узагальнення літературних джерел, психологічні методи дослідження, соціологічні методи (опитування) та статистичні методи.

У підрозділі 2.1 «Організація емпіричного дослідження, характеристика вибірки, методичні засади вивчення» подано емпіричні дані дослідження, проведеного щодо навчання особистісному та професійному самовизначенню молоді. Крім того, дається їх аналіз кількісних та якісних даних, дається теоретичне тлумачення.

Як метод наукового методу методології психології його можна розглядати на кількох рівнях: перший рівень - це загальний метод психологічної психології; другий - метод реалізації конкретного виду наукового дослідження (теоретичного, емпіричного, прикладного тощо).

Отже, перший етап дослідження — вибір предмета дослідження та первинний аналіз його сутності. На даному етапі дослідник взаємодіє з об'єктивною реальністю як такою, що протистоїть пізнавальному досвіду дослідника у своїх якостях: «бути невідомою, не даною» та «бути доступною для пізнання». Таким чином, основними пізнавальними діяльностями на цьому етапі для дослідника будуть [13]:

- 1) узагальнення об'єктивного досвіду науки формування особистісного та професійного самовизначення молоді;
- 2) первинне визначення сутності предмета;
- 3) визначення цілей дослідження, а також вибір типу дослідницьких дій: суто теоретичних, емпіричних, прикладних, синтезованих та ін., які дослідник має намір здійснити щодо предмета дослідження.

Критерієм завершеності даного етапу є міра позитивного змістового співвідношення сутності предмета дослідження, представленої у робочому визначенні предмета та масштабу пізнавальних дій, спрямованих на предмет, що постає в цілях дослідження. Таким чином можна запобігти неефективним та неадекватним дослідницьким діям під час дослідження [28].

Другий етап — теоретичне дослідження. На даному етапі ми взаємодімо зі людьми молодого віку, у нашому випадку це були студенти[28].

Третій етап — емпіричне дослідження сутності особистісного та професійного самовизначення молоді. На даному етапі дослідник взаємодіє з студентами, сутність, логічна та формальна структура якого теоретично з'ясовані, а тому пізнавальні дії його будуть спрямовані до психологічних ознак сутності їх психологічної готовності; метою цих дій буде визначення емпіричних критеріїв виділених ознак.

Основними пізнавальними діяльностями дослідника на даному етапі є [13]:

1) змістова диференціація психологічних характеристик, ознак та емпіричних критеріїв, що у своїй сукупності виявляють сутність особистісного та професійного самовизначення молоді;

2) вибір або побудова адекватних прийомів і методів емпіричного дослідження (спостереження, експеримент, тестові та проєктивні методи, біографічний метод, бесіда тощо); а також — вибір процедури дослідження, яка є найбільш спорідненою з сутністю предмета (лонгітюдне дослідження або дослідження зрізів, генетико-моделюючий або формуючий експеримент та ін.);

3) власне дослідження, що передбачає детальну організацію ситуації дослідження, процедурних компонентів та комплексу умов, які забезпечать найефективніше проходження учасниками дослідження всіх передбачених процедур, а також найповнішу фіксацію даних про хід та результати дослідження.

Отже, побудова емпіричної моделі дослідження, його організація та проведення — зміст дослідницьких дій третього етапу.

Четвертий етап психологічного дослідження — аналіз, інтерпретація та тлумачення змістових і формально-логічних даних, щодо формування особистісного та професійного самовизначення молоді. Це дуже відповідальний етап, оскільки на ньому виявляється дослідницький ефект попередніх пізнавальних дій та дослідження в цілому.

Оскільки метою даної роботи в полягає в теоретичному та експериментальному дослідженні процесу формування та розвитку професійних цінностей в структурі смисложиттєвих орієнтацій студентської молоді, нами був проведений експеримент, базою якого стали студенти 3-х та 4-х курсів, та студенти магістри 1-го та 2-го курсу, Уманського державного університету ім. Павла Тичини, всього у нашому дослідженні брали участь 50 студентів.

Умовно ми поділили їх на 2 групи: студенти, з сформованими цінностями та смислом життя, та студенти у яких вони не сформовані.

Отже, вибірка складалася з таких груп:

- експериментальної – студенти, з сформованими цінностями та смислом життя (26 студентів – 52%);
- контрольної – студенти, у яких особисті цінності не сформовані (24 студента -48%).

Що стосується вікового діапазону представників даної вибірки, то максимальний вік становить 26 років, а мінімальний 20 років: 13 студентів віком 20-21 років, 21 студент віком 22-23 років, 16 студентів віком від 24-26 років.

Під особистісною та професійною студента у межах даного дослідження мається на увазі успішне пройдене анкетування з даної тематики, та особисте переконання самого студента та відчуття його.

Згідно даної вибірки на повністю та остаточно сформована особистісна та професійна самоідентифікація у 12 студентів (24%), добре сформована, але не остаточно у - 14 студентів (28%), у 15 (30%) студентів самовизначення на низькому рівні та у 9 (17%) студентів професійної самовизначенності немає зовсім.

У підрозділі 2.2 «Результати емпіричного дослідження» на основі методики «Ціннісна орієнтація» було розроблено Мілтоном Рокічем як тест особистості, спрямований на вивчення мотиваційно-ціннісної сфери людини. Система ціннісної орієнтації визначає істотну сторону орієнтації особистості і складає основу її зв'язку із зовнішнім світом, з іншими, із самим собою,

основою перспективи та серцем мотивації. активність життя, основи поняття життя та `` філософія життя ".

Іспит найкраще робити індивідуально, але можливі також групові тести.

Респонденту було представлено два списки значень (по 18 у кожному), або на аркуші паперу в алфавітному порядку, або на картках. У списках суб'єкт присвоює кожному значенню номер рангу та присвоює картки у порядку важливості. Остання форма подання матеріалів дає більш надійні результати. Спочатку подається набір терміналів, а потім набір інструментальних значень.

Для більшості опитаних основними цінностями є особисте щастя: вони займають один із верхніх етапів для шести предметів.

Якщо брати загально групову тенденцію, цінності соціальної взаємодії йдуть одними з перших в списку: упевненість в собі – на першому місці, упевненість в друзях – на другому. Проте, щастя інших – на 14 позиції.

Після цінностей соціальної взаємодії слідує загальнолюдські цінності: здоров'я – 4 місце, кохання – 5, матеріальне забезпечення – 6, щасливе сімейне життя – 7.

Серед цінностей індивідуальної самореалізації у першій частині загально групового списку лише свобода – 3 місце, продуктивне життя – 8, інші – практично в кінці – творчість – 13 позиція, активне життя – 12.

Цінності соціальної успішності для більшості з досліджуваних відсунені в самий низ ціннісної ієрархії, лише для одного – на першій позиції.

За середньо груповими показниками серед інструментальних цінностей соціальної взаємодії найбільш важливо терпимість до поглядів та думок інших – в загальному списку вона посідає 4 місце, широта поглядів та сильна воля – відповідно 7 та 8. В той же час ефективність у справах – практично в кінці (17 місце), графічно це зображено у даній роботі.

Серед цінностей індивідуальної самореалізації найважливіша – незалежність (друге місце у загальному переліку цінностей). Високі вимоги і домагання займають п'яте місце, а от сміливість – 15.

Серед загальнолюдських цінностей найбільш важливою є освіченість – 3 місце по групі в системі цінностей; вихованість та життєрадісність відповідно на 9 та 10 місцях.

На останньому місці – цінності соціальної успішності: самоконтроль – на 11, раціоналізм – на 14, відповідальність – на 16 та ретельність – на 18 місці.

Результати за методикою В. Рокича корелюють із альтероцентристською спрямованістю, тобто, визначають наявний зв'язок між центрацією у групі респондентів схильної до професіональних орієнтацій ($r_s=0,64$, $p \leq 0,05$). Отже, виявилось, що чим вище спрямованість до центрації на до професіональних орієнтацій, тим вище смисложитєві орієнтації.

Розглядаючи зосередження на професії як основу маніпулювання свідомістю, ми можемо зробити висновок, що зацікавлення у проблемах здобуття професії є передумовою успішного процесу становлення у життя людини як професіонала. Також ми виявили що у групі респондентів з високою професійною орієнтовністю наявний взаємозв'язок між результатами за методикою Дж.Леонтева та Роккиа ($r_s=0,76$, $p=0,01$).

У підрозділі 2.3 «Рекомендації, щодо формування смисложитєвих цінностей у студентів» в яких акцентується увага, що на сьогодні негативні прояви кризового стану економіко-політичного розвитку в Україні вимагають як найшвидшого реформування усіх сфер суспільного життя і, зокрема, вищої освіти, адже потік негативної інформації, що буквально «виливається» з багатьох ЗМІ та соціальних мереж на ще незміцнілу психіку молодих людей, призводить до поширення серед них злочинності, булінгу, алкоголізму, наркоманії та суїциду. Припинити такі негативні процеси покликана модернізація вищої освіти, що передбачає виділення стратегічних векторів удосконалення процесу формування системи життєвих цінностей студентів у закладах вищої освіти.

Нами встановлено, що освітній процес в українських ЗВО надто норматизований, а формування життєвих цінностей студентів відбувається фрагментарно.

Підлаштування під певний наявний життєвий стандарт без урахування життєвих потреб кожного студента спричиняє щонайменше – невдоволення процесом і комунікаціями, а далі – постійну конфліктність особистості студента в соціальному середовищі.

Відірваність змістової частини навчальних предметів від реалій життя призводить до втрати зацікавленості щодо оволодіння професійними компетентностями та частої зміни фахової спрямованості.

Водночас, зауважимо, що лібералізація моделей розвитку молоді, її інтеграції в суспільство, спричинили зміни в способах самовизначення і самореалізації молодих людей у різних сферах життєдіяльності. Зниження інституціонального впливу, розширення простору для самостійного конструювання біографій у зв'язку з появою великого числа альтернатив розвитку ставить молодь перед необхідністю самостійного вибору життєвих орієнтирів і шляхів їх реалізації. Це посилює значення суб'єктних засад молоді у плануванні та організації свого життя і актуалізує необхідність виробляти власні життєві стратегії та розвивати власні життєві цінності.

Відзначимо, що основними бар'єрами, що гальмують розвиток інклюзивної освіти у системі вищої освіти, згідно з дослідженнями українського науковця Г. Давиденка, є: низький рівень готовності закладів вищої освіти до навчання студентів з інвалідністю в організаційному, інформаційному, методичному, комунікаційному аспектах; неготовність сучасних науково-педагогічних працівників до роботи в умовах інклюзивного освітнього середовища; непридатність традиційних педагогічних методів та форм навчання до роботи в інклюзивному освітньому середовищі; неготовність студентського культурно-освітнього середовища до інклюзії [64].

При розробці рекомендацій для поліпшення формування життєвих цінностей студентів у закладах вищої освіти в Україні ми брали до уваги проаналізовані вище виклики та окреслені перспективні напрями використання прогресивних ідей. Це уможливило обґрунтування рекомендацій щодо вдосконалення процесу формування життєвих цінностей студентів у закладах вищої освіти в Україні на таких рівнях.

На суспільно-політичному рівні необхідно: при плануванні освітнього процесу у закладі вищої освіти брати до уваги національні пріоритети і включати види роботи, спрямовані на суспільно корисну діяльність; заохочувати участь у соціальному житті (закладу вищої освіти, громадських організаціях, політичному житті країни).

На організаційному рівні важливо:

- в освітньому процесі базуватись на ментальності та сенситивності студентів як підґрунті формування життєвих цінностей;
- розвивати життєві цінності в різних площинах здійснення виховного процесу у ЗВО (зокрема, національно-патріотичного, духовно-морального виховання тощо);
- спрямовувати трансформацію системи життєвих цінностей кожного студента крізь спектральну площину його самопізнання, самоусвідомлення особистісної значимості, саморефлексії, самомотивування до позитивних змін, самовиховання;
- здійснювати систематичну спонуку і стимулювання студента до наполегливого досягнення своїх життєвих цінностей, а також організацію індивідуальних освітньо-консультативних заходів;
- активно упроваджувати в освітній процес ЗВО інформаційнокомунікаційні технології, інноваційні форми проведення освітніх занять та інтерактивні методи подачі та засвоєння нового матеріалу, які зорієнтовані на формування життєвих цінностей студентів.

Важливим є створення студентом власного портфолію життєвих цінностей та умов для інклюзивної освіти.

На навчально-методичному рівні потрібно:

- запровадити алгоритм формування життєвих цінностей студента на рівні закладу вищої освіти;
- розробити інтерактивне навчально-методичне забезпечення освітнього процесу;
- запровадити в межах загальної підготовки студентів спеціальних курсів, спрямованих на залучення студентів до активної участі в житті громади

(групи, курсу, факультету, ЗВО), що сприяє вихованню у них життєво-соціальних цінностей, громадянської й індивідуальної відповідальності;

- курсів зосереджених на критичному аналізі життєвих історій відомих особистостей минулого і сьогодення, які можуть слугувати орієнтирами для студентів у самопізнанні, пошуках власної стратегії виховання характеру, перегляді своїх пріоритетів і плеканні внутрішніх чеснот; використання конкретних технологій, методик, форм роботи до потреб осіб з інвалідністю;

- налагодження взаємозаміни освітніх ролей між фізично здоровими студентами та їхніми однолітками з інвалідністю, що сприяє вирівнюванню соціальних стосунків.

На предметно-професійному рівні необхідно: спрямовувати освітній процес на розвиток професійних компетентностей та усвідомлення ціннісних орієнтирів професії та фаху.

Результатом професійної соціалізації студентів у ЗВО повинні виступати: уявлення про способи побудови професійного майбутнього; усвідомлення ними власних потреб, можливостей, здібностей в обраній спеціальності; здатність до самостійного розвитку, реалізації суб'єктсуб'єктних відносин у майбутній діяльності.

Таким чином, у своєму дослідженні ми побачили, що освітній процес у ЗВО в Україні, спрямовуючись на оволодіння студентами термінальних та інструментальних життєвих цінностей, виконує такі функції:

- освітня (набуття необхідних для майбутньої професії знань, умінь і навичок),

- інформаційна (ознайомлення з основними методами і прийомами знаходження та опрацювання інформації),

- виховна (залучення студентів до прийнятної у суспільстві системи принципів, потреб, норм, поглядів, ідеалів, мотивів, життєвих настанов, стандартів),

- розвивальна (стимулювання студента до саморозвитку, самоактуалізації, саморефлексії, самостійності у прийнятті рішень у сфері професійної діяльності),

- формувальна (формування ціннісної сфери студента під час професійного становлення та соціальної адаптації).

Згідно наших рекомендацій, щодо моделі формування життєвих цінностей студентів, ми дійшли висновку, що потрібно:

- в цільовому блоці маємо співпадіння мети формування (підготовка висококваліфікованого фахівця із сформованою системою життєвих цінностей, які скеровуватимуть його на активну соціальну позицію, професіоналізм майбутньої діяльності, особистісне самовираження) і розбіжності у завданнях;

- в методологічному блоці різняться підходи щодо орієнтації освітнього процесу на особистість студента. Зокрема для моделі характерні студентоцентрований, алгоритмічно-діяльнісний, практично-комплексний, професійно-компетентнісний, полікультурний, гендерний, інтегративно-трансдисциплінарний, інклюзивний підходи до формування системи життєвих цінностей студентів, інтеграція системнодіяльнісного, соціально-гуманістичного та національно-патріотичного підходів до його особистості у визначеній ціннісній атмосфері;

- орієнтацію освітнього процесу ЗВО на формування життєвих цінностей у різних сферах життя.

Для нас визначальним є формування життєвих цінностей студентів в інтегрованих площинах освітнього процесу, що забезпечує найкращим чином поєднання: духовного, національно-патріотичного, громадсько-політичного, соціального, сімейного, полікультурного, естетичного, здоров'язберігаючого розвитку та професійно-фахового становлення, а в українських ЗВО перевага надається розвитку окремих цінностей під час викладання окремих навчальних предметів, хоча останнім часом в багатьох ЗВО спостерігається тенденція до інтегрованих освітніх курсів);

- в операційно-технологічному блоці для американської моделі характерне активне упровадження в освітній процес визначеного алгоритму формування життєвих цінностей та використання для його реалізації комплексу інноваційних освітньо-інформаційних технологій, інтерактивних методичних інструментів та інноваційних освітніх середовищ.

Висновки до 2-го розділу. Таким чином, у ході емпіричного дослідження, нами було встановлено, що для респондентів, які вже визначились особистісно та професійно у системі ціннісних орієнтацій головним були такі пункти, як розвиток себе, творчість та самореалізація.

У нашому дослідженні ми прагнули вибудувати психологічний профіль особистісної та професійно визначеної особистості. З цією метою вибірка була поділена на дві групи. Наше дослідження показало, що вік, стать, цінності, риси характеру, освіченість, креативність, духовне життя людини мають прямий зв'язок на її само визначеність.

Результати за методикою В. Рокича корелюють із альтероцентристською спрямованістю, тобто, визначають наявний зв'язок між центрацією у групі респондентів у яких високий рівень особистісної та професійної само визначеності.

Також ми виявили що у групі респондентів у яких високий рівень особистісної та професійної само визначеності наявний взаємозв'язок між результатами за методикою Дж.Леонтева та шкалою Банта.

ВИСНОВКИ

В результаті проведеного дослідження ми прийшли до висновків, що в психологічній науці на сьогодні не існує загальновизнаного підходу до інтерпретації поняття особистісного самовизначення. Розмаїтість думок вчених свідчить про складність феномена особистості. Проте найбільш поширеним є підхід до визначення особистості на підставі розуміння її як біосоціальної істоти з властивою їй системою психологічних характеристик.

Теоретичний аналіз підходів, концепцій та моделей становлення особистості фахівця у зв'язку з його професійним розвитком показав, що особистісне становлення невіддільне від професійного становлення і відбувається відповідно до особливостей та закономірностей загального психічного розвитку людини. Розвиток особистості у професійній діяльності

являє собою активний процес становлення особистості та її професіоналізму, що відбувається у професійній взаємодії і самореалізації у просторі професії.

У результаті у роботі було наведено характеристики поняттєво-термінологічного апарату дослідження уточнено сутність ключових понять дослідження: «життєві цінності студента», «ієрархія життєвих цінностей студента», «сенситивність студента», «ментальність студента», «формування життєвих цінностей студентів».

Зокрема, життєві цінності студента трактуємо як основні його життєві орієнтири, котрі детермінують майбутню професійну спрямованість, визначають зміст його освітньо-пізнавальної діяльності у закладі вищої освіти та окреслюють стиль і масштаби соціальної активності. Встановлено, що більшість методик діагностики індивідуальних цінностей особистості психолого-педагогічній практиці розробляються на основі базових методик американських дослідників М. Рокіча і Ш. Шварца.

Розкрито сутність поняття «формування життєвих цінностей студентів» як спеціально організований педагогічний процес у рамках освітнього середовища закладу вищої освіти, який спрямований на актуалізацію і засвоєння студентами системи життєвих цінностей, що являє собою інтеграцію особистісних, культурно-соціальних, суспільно-політичних і професійнозорієнтованих цінностей як власних життєвих переконань і життєвих орієнтирів.

У ході дослідження нами встановлено, що проблема особистісного становлення фахівця зумовлюється передусім зовнішніми причинами, пов'язаними з економічним, соціальним та соціокультурним становищем в Україні, а також вихованням у родині.

У зазначеній роботі, нами було проведено дослідження у ході якого ми з'ясували, що особи які чітко розуміють та називають свої цінності більш самовизначенні, ніж ті хто їх не розуміє у повній мірі.

Визначено основні термінальні цінності студентів закладів вищої освіти України:

- 1) свобода вибору;

- 2) громадянськість (патріотизм);
- 3) саморозвиток;
- 4) збереження власної індивідуальності,
- 5) власний престиж,
- 6) креативність,
- 7) активні соціальні контакти,
- 8) суспільно-політична активність;
- 9) матеріальне становище,
- 10) кар'єрне зростання,
- 11) життєві досягнення;
- 12) духовне задоволення,
- 13) родинне благополуччя.

Ієрархія інструментальних життєвих цінностей українських студентів має вид:

- 1) сміливість у відстоюванні думок;
- 2) доброта, гуманізм;
- 3) самоконтроль;
- 4) незалежність, самостійність, збереження власної індивідуальності;
- 5) зростаюча впевненість у власних силах і власному досвіді;
- 6) креативність, творчість;
- 7) відповідальність;
- 8) ефективність у роботі;
- 9) готовність до змін і ризику;
- 10) раціоналізм;
- 11) освіченість;
- 12) життєрадісність;
- 13) традиції.

Також, у ході дослідження нами вибудовано психологічний профіль особистісної та професійно визначеної особистості. Наше дослідження

показало, що вік, стать, цінності, риси характеру, освіченість, креативність, духовне життя людини мають прямий зв'язок на її само визначеність.

Унаслідок аналізу змісту нашого дослідження нами запропоновано рекомендації щодо урахування конструктивних ідей для успішного розвитку системи життєвих цінностей студентів в українських закладах вищої освіти на суспільно-політичному, організаційному, навчально-методичному, предметно-професійному і виховному рівнях організації освітнього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абульханова-Славская К. А. Социальное мышление личности: проблемы и стратегии исследования. Социальная психология в трудах отечественных психологов / сост. и общ. ред. А. Л. Свенцицкого. СПб. : Питер, 2000. С. 289–314.

2. Афузова Г. В. Професійна спрямованість психолога на корекційну підтримку дітей з психофізичними порушеннями: [навч. посібник] / Г.В. Афузова, З.В. Огороднійчук. К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2013. 152 с.

3. Бавыкина Е. Н. Анализ уровня развития профессиональной карьеры молодых специалистов-экономистов менеджеров (на примере выпускников БТИ АлтГТУ) / Е. Н. Бавыкина, Л. Г. Миляева // Казанская наука. 2011. № 8. С. 29–32.

4. Бавыкина Е. Н. Карьерные стратегии молодых специалистов, оказывающие влияние на качество трудовых ресурсов, как одного из факторов экономического роста России / Е. Н. Бавыкина // Мир науки, культуры, образования. 2012. Вып. 6. С. 117–119.

5. Байденко В. Компетенции в профессиональном образовании / В. Байденко // Высшее образование в России: 2004. № 11. С. 21–25.

6. Балакірєва О. М. Соціальні проблеми працевлаштування молоді / О. М. Балакірєва, О. О. Яременко, О. В. Валькована, В. В. Онікієнко. Київ : Держ. ін.-т. пробл. сім'ї та молоді, 2004. 132 с.

7. Балецкая Л. Н. Атрибуты профессионального успеха [Электронный ресурс] / Л. Н. Балецкая // Современные проблемы науки и образования :

электрон. науч. журн. / Рос. акад. естествознания.М., 2013.№ 4.
URL:<http://www.science-education.ru/pdf/2013/4/287.pdf>.

8. Бек У. Что такое глобализация? Ошибки глобализма – ответы на глобализацию / У. Бек.М. : Прогресс–Традиция, 2001.304 с.

9. Белинская Е. П. Временные аспекты «Я-концепции» и идентичности / Е. П. Белинская // Идентичность : хрестоматия / [сост. Л. Б. Шнейдер].М.-Воронеж: МПСИ ; МОДЭК, 2003.С. 6–20.

10. Белинская Е. П. Динамика представлений человека о себе: история изучения и современное состояние проблемы / Е. П. Белинская // Психология и психотехника.2013.№4.С. 1–51.

11. Бем С. К вопросу о гендерной нейтральности: распространение андроцентризма / Сандра Бэм [Перевод Е. Гевелинг] // Информационно-образовательный центр «Женская сеть» [Электронный ресурс].Режим доступа: <http://www.feminist.org.ua/library/gender/sandra.php>

12. Бем С. Линзы гендера: Трансформация взглядов на проблему неравенства полов / Сандра Бэм [Пер. с англ.] – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004.С. 308-330.

13. Бендас Т. В. Гендерная психология: [учебное пособие] / Т. В. Бендас.СПб. : Питер, 2006.431 с.

14. Берн Ш.М. Гендерная психология / Шон Берн.СПб: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2007.318 с.

15. Берн Э. Игры, в которые играют люди: Психология человеческих взаимоотношений; Люди, которые играют в игры: Психология человеческой судьбы [Текст] / Э. Берн, пер. с англ. А.В. Ярко, Л.Г. Ионин.М.: ФАИР-ПРЕСС, 2000.480 с.

16. Бизюкова И. В. Кадры: подбор и оценка / И. В. Бизюкова.М., 1989.143 с.

17. Бікла О. В. Соціологія кар'єри і лідерства : навч.-метод. посіб. по модулю «Соціологія кар'єри» / О. В. Бікла, В. В. Бурега.Донецьк : ДонДУУ, 2009.200 с.

18. Бондаревська І. О. Психологічні особливості гендерної ідентичності жінок-майбутніх менеджерів : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.10 «організаційна психологія; економічна психологія» / Бондаревська Ірина Олегівна.К., 2009.26 с.
19. Борисюк А. С. Психологічні особливості формування професійних якостей майбутнього медичного психолога : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / А. С. Борисюк; Прикарпатський ун-т ім. В.Стефаника.Івано-Франківськ, 2004.204 с.
20. Бутенко Н.Ю. Соціальна психологія в рекламі: Навч. посіб. / Н.Ю. Бутенко. — К.: КНЕУ, 2006. — 384 с.
21. Всемирная организация здравоохранения. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.who.int/mediacentre/news/releases/2012/tobacco_20120530/ru/
22. Веригин А. Русская реклама / А. Веригин.СПб: Изд-во газеты «Русский труд», 1898. — 26 с.
23. Воронцов Д. В. Гендерная психология общения / Д. В. Воронцов.Ростов н/Д : Изд-во ЮФУ, 2008.208 с.
24. Гапчук О.В. Маніпуляція свідомістю людей за допомогою реклами / О.В. Габчук. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.rusnauka.com/18_DNI_2010/Economics/68186.doc.htm
25. Гарифуллин Р. Р. Иллюзионизм психолога. Иллюзии и манипуляции психолога [Текст] / Р.Р. Гарифуллин.Казань – Йошкар-ола: Марийский полиграф.-издат. комбинат, 2000.44 с.
26. Говорун Т.В. Гендерна психологія: Навч. посібник \ Говорун Тамара Василівна, Кікінеджі Оксана Михайлівна.К.: Видавничий центр «Академія», 2004.307 с.
27. Горошко Е.И. Гендерные особенности электронной коммуникации в Интернете [Текст] / Е.И. Горошко // Право і безпека.Х., ХНУ ВС, 2005.№ 4/6.С. 189-192.

28. Горбатов Д.С. Практикум по психологическому исследованию. Учеб. Пособие / Д.С. Горбатов. — Самара: Издательский Дом «БАХРАХ-М», 2000.248 с.

29. Гофман И. Ритуал взаимодействия: очерки поведения лицом к лицу / И. Гофман. [Пер. с англ. С.С. Степанов, Л.В. Трубицына]. / Под ред. Н.Н. Богомоловой и Д.А. Леонтьева. — М.: Смысл, 2009. — 319 с.

30. Галкин В. П. Проблемы современности. Теоретические аспекты и основы экологической проблемы : толкователь слов и идиоматических выражений [Электронный ресурс] / В. Галкин ; Чуваш. гос. ун-т им. И. Н. Ульянова ; УНПП «Лаб. проблем цивилизации».Чебоксары, 1997.URL:<http://terme.ru/dictionary/519>

31. Гарднер Г. Великолепная пятерка: Мыслительные стратегии, ведущие к успеху / Г. Гарднер.М. : Альпина Бизнес Букс , 2008.160 с.

32. Гендерная психология / [Под ред. И. С. Клециной].2-е изд.СПб. : Питер, 2009.496 с.

33. Глассер У. Школы без неудачников [Текст] / У. Глассер.М.: Прогресс, 1991.140 с.

34. Главные ошибки молодых специалистов при поиске работы / Карьера.2004.№ 7/8.С. 14–27.

35. Говорун Т. Стать та сексуальність: психологічний ракурс : [навчальний посібник] / Т. Говорун, О. Кікнеджі.Т. : Богдан, 1999.384 с.

36. Грачев Г. Манипулирование личностью: организация, способы и технологии информационно-психологического воздействия / Г. Грачев, И. Мельник.М.: РАН. Ин-т философии, 1999.235с.

37. Громов И. А. Западная теоретическая социология / И. А. Громов, А. Ю. Мацкевич, В. А. Семенов.СПб. : Ольга, 1996.286 с.

38. Гудзенко О. З. Характерные черты социального успеха: теоретический аспект [Электронный ресурс] / О. З. Гудзенко // Современные технологии социологических опросов Т. 13. Психология и социология / Publishing house Education and Science.Praha, 2008.URL:[http://www.rusnauka.com/24 SVMN 2008/Psihologia/27147.doc.htm](http://www.rusnauka.com/24_SVMN_2008/Psihologia/27147.doc.htm)

39. Гуссерль Э. Кризис европейских наук и трансцендентальная феноменология / Э. Гуссерль ; пер. с нем. Д. В. Складнева.СПб. : Владимир Даль, 2004.396 с.
40. Гендерна психологія: навч. посіб. / О.В. Літвінова ; Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля.Луганськ, 2010.235 с.
41. Доценко Е.Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита [Текст] / Е.Л. Доценко.СПб.: Речь, 2003.304 с.
42. Даль В. И. Большой иллюстрированный толковый словарь русского языка: современное написание / Владимир Даль ; предисл. Юрия Медведева.М. : АСТ, 2005.348 с.
43. Дарендорф Р. Элементы теории социального конфликта : пер. с нем. / Р. Дарендорф // Социол. исслед.1994.№ 5.С. 142–147.
44. Дементий Л. И. Ответственность как ресурс личности : монография / Л. И. Дементий.М. : Информ-Знание, 2005.188 с.
45. Долгих Л. М. Вплив статеворольових стереотипів на кар'єрні домагання молоді : дис... канд. психол. наук: 19.00.05 / Л. М. Долгих; Інститут соціальної та політичної психології АПН України.К., 2007.187 с.
46. Дружинин В. Н. Психология общих способностей / В. Н. Дружинин.М., 1995.156 с.
47. Життєві домагання особистості: [монографія] / [Т. М Титаренко І. В. Лебединська, Н. В. Анікіна, О. Я. Кляпець та ін.] ; за ред. Т. М. Титаренко.К. : Педагогічна думка, 2007.456 с.
48. Знаков В.В. Макиавеллизм, манипулятивное поведение и взаимопонимание в межличностном общении [Текст] / В. В. Знаков // Вопросы психологии.2002.№6.С. 16 – 54.
49. Ильин Е. П. Дифференциальная психофизиология мужчины и женщины / Е. П. Ильин.СПб. : Питер, 2007.544 с.
50. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы / Е. П. Ильин.СПб. : Питер, 2000.512 с.
51. Ильин Е. П. Психология индивидуальных различий / Евгений Павлович Ильин. —СПб.: «Питер», 2004. — 701 с.

52. Ильин Е. П. Пол и гендер / Е. П. Ильин. СПб. : Питер, 2010. 688 с.
53. Коростелина К.В. Психологические проблемы изучения потребительского поведения / К.В. Коростелина // Практический психолог. 1999. — №1. — С. 12-18.
54. Кирилина А. В. Развитие гендерных исследований в лингвистике [Текст] / А.В. Кирилина // Филологические науки. 1998. № 2. С. 51-58.
55. Клецина И.С. Психология гендерных отношений / И.С.Клецина. СПб.: Алетейя, 2004. 404 с.
56. Компанієць В. М. Сутність і особливості сучасного полікультурного виховання / В.М. Компанієць // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. Вип. 6. К. : Вид-во ЖДУ, 2004. Кн. 1. С. 62 – 67.
57. Овчарова Р. В. Справочная книга школьного психолога / Р. В. Овчарова. М. : Просвещение, 1996. 352 с.
58. Кочюнас Р. Основы психологического консультирования / Римаc Кочюнас – М. : Академический проект, 1999. 240 с.
59. Кузина Р. Х. Психологические особенности профессиональной деятельности военнослужащих женщин: автореф. дис.... канд. психол. наук / Р. Х. Кузина. СПб. : СПбГУ, 2001. 23 с.
60. Маслоу А. Г. Мотивация и личность / А.Г. Маслоу. СПб.: Евразия, 1999. 478 с.
61. Максименко С.Д. Загальна психологія / Сергій Дмитрович Максименко. — К.: Форум, 2003. — 256 с.
62. Моргун В.Ф. Основы психологической диагностики. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / В.Ф. Моргун, І.Г. Тітов. К.: Видавничий дім «Слово», 2009. 464 с.
63. Мельников В.М. Введение в экспериментальную психологию личности / Вячеслав Михайлович Мельников, Леонид Тевьевич Ямпольский. М.: Просвещение, 1985. 319 с.
64. Миллер К.А. Процесс убеждения. Перевод с английского / К.А. Миллер [Под общей ред. Станиславского А.Н.]. М., 2000. 285 с.

64. Митина О. В. Кросскультурное исследование стереотипов женского поведения (в России и США) / О. В. Митина, В. Ф. Петренко // Вопросы психологии. 2000. № 1. С. 68–86.
65. Могилевкин Е. А. Карьерный рост: диагностика, технологи, тренинг / Е. А. Могилевкин. СПб. : Речь, 2007. 336 с.
66. Молл Е. Г. Управление карьерой менеджера / Е. Г. Молл. СПб. : Питер, 2003. 352 с.
67. Образование для жизни [Электронный ресурс]. URL: http://orenipk.ru/rmo_2007/RMO_site/2_3/ssilki/komp.doc
68. Панкратов В. Н. Психотехнология управления людьми [Текст]: практ. руководство / В. Н. Панкратов. М.: Изд-во Института Психотерапии, 2001. 336 с.
69. Панок В. Г. Психологія життєвого шляху особистості: [монографія] / В. Г. Панок, Г. В. Рудь. К. : Ніка-Центр, 2006. 280 с.
70. Парк Р. П. Человеческая миграция и маргинальный человек / Р. П. Парк // Социальные и гуманитарные науки за рубежом. Сер. 11, Социология : реферат. журн. / ИНИОН РАН. М., 1998. № 2. С. 167–176.
71. Перлз Ф. Внутри и вне помойного ведра [Текст] / Ф. Перлз, П. Гудмен, Р. Хефферлин. СПб.: ССИ век, 1995. 448 с.
72. Петровичев М. В. Процесс профессиональной адаптации молодых специалистов как объект научного исследования / М. В. Петровичев // Известия Тульского государственного ун-та. Гуманитарные науки. 2012. Вып. № 1-1. С. 43-52.
73. Пирс Ч. С. Феноменология / Ч. С. Пирс // Избранные философские произведения ; Пер. с англ. К. Голубович, К. Чухрукидзе, Т. Дмитриева. М. : Логос, 2000. С. 116-161.
74. Погребная В. Л. Эпистемологическая связь категорий «профессиональная деятельность» и «профессионализм» в социологии профессионализма / В. Л. Погребная // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія. Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи. 2009. № 844.

75. Погрібна В. Л. Соціологія професіоналізму як галузь соціології: онтологічні, епістемологічні, практичні аспекти (на прикладі діяльності органів внутрішніх справ України) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора соц. наук : спец. 22.00.04 «Спеціальні та галузеві соціології» / Вікторія Леонідівна Погрібна ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2009. 35 с.

76. Поляков В. А. Технология карьеры / В. А. Поляков // ЭКО. 1996. № 1. С. 12–18.

77. Практикум по гендерной психологии / под ред. И. С. Клециной. СПб. : Питер, 2003. 479 с.

78. Приходько Ю.О. Психологічний словник-довідник: навч. посіб. 2-ге вид. / Ю.О. Приходько, В.І. Юрченко. К.: Каравела, 2014. 344 с.

79. Роджерс К. О становлении личностью: психотерапия глазами психотерапевта / К. Роджерс. [Электронный ресурс]. Режим доступа: [http://www.psychologos.ru/К. Роджерс. _О_ становлении_ личностью:_ психотерап ия_ глазами_ психотерапевта.html](http://www.psychologos.ru/К.Роджерс._О_становлении_личностью:_психотерапия_глазами_психотерапевта.html)

80. Ритцер Дж. Современные социологические теории / Дж. Ритцер. 5-е изд. СПб. : Питер, 2002. С. 318–319.

81. Родина О. Н. О понятии «успешность трудовой деятельности» / О. Н. Родина // Вестн. Моск. гос. ун-та им. М. В. Ломоносова. Сер. 14, Психология. М., 1996. № 3. С. 55–62.

82. Родионова Е. А. Субъектный подход к определению профессиональной успешности [Электронный ресурс] / Е. А. Родионова // Социально-экономические и психологические проблемы управления : сб. науч. ст. по материалам I (IV) Междунар. науч.-практ. конф., 23–25 апр. 2013 г. / Моск. город. психол.-пед. ун-т. М., 2013. Ч. 1. С. 295–308. Режим доступа: http://psyjournals.ru/social_economical_psychological_/issue/63215.shtml

83. Сидоренко Е.В. Методы математической обработки в психологии / Е.В. Сидоренко. СПб.: Речь, 2002. — 350 с.

84. Снегова Т.И. О гендерной стереотипизации образа юриста [Текст] / Т.И. Снегова // Гендер: Язык. Культура. Коммуникация / Материалы III Международной конференции 27–28 ноября 2003г. М.: МГЛУ, 2003. С. 102-103.

85. Ставицька Л. О. Мова і стать [Електронний ресурс] / Л.О. Ставицька. Режим доступу: http://krytyka.kiev.ua/articles/s9_6_2003.html.
86. Основи психології: Підручник / За заг. ред. О.В. Киричука, В.А. Роменця. Вид. 6-те, стереотип. К.: Либідь, 2006. 632 с.
87. Семенова Ф. О. Психология женской карьеры: личностный и этнический модулы : дисс. докт. психол. наук : 19.00.01 / Ф. О. Семенова. Сочи, 2011. 439 с.
88. Силкін О. О. Зміст терміну «професійно значущі якості особистості» і технологія визначення цих якостей для окремого фахівця / О. О. Силкін // Педагогіка, психологія і соціологія. Д. : ДВНЗ «ДонНТУ», 2011. № 9 (19). С. 46 – 49.
89. Синдром професійного вигорання та професійна кар'єра працівників освітніх організацій: гендерні аспекти : [навчальний посібник для студ. вищ. навч. закл. та слухачів ун-тів післядипл. освіти / [С. Д. Максименко, Л. М. Карамушка, Т. В. Зайчикова, О. І. Бондарчук та ін.]. К. : Міленіум, 2006. 366 с.
90. Синягин Ю. В. Личностно-профессиональный опросник РАГС и его модификация / Ю. В. Синягин. М. : РАГС, 2004. 49 с.
91. Слободчиков В. И. Основы психологической антропологии. Психология развития человека: Развитие субъективной реальности в онтогенезе / В. И. Слободчиков, Е. И. Исаев. М., 2000. 421 с.
92. Теория социальных ролей // Психология человека. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.psibook.com/15/27.html>
93. Темнова Л. В. Личностно-профессиональное развитие психолога в системе высшего образования / Л. В. Темнова. М. : МПГУ, 2000. 342 с.
94. Терновская О. П. Особенности карьерных ориентаций студентов на завершающем этапе вузовского обучения: автореф. дис. ... канд. психол. наук М.: 2006. 19 с.
95. Титаренко Т. М. Наративне моделювання майбутнього як спосіб підвищення безпеки особистості [Електронний ресурс] / Т. М. Титаренко. Режим доступу : <https://www.academia.edu>

96. Уотсон Дж. Психология с точки зрения бихевиориста // В книге: История психологии (10-е – 30-е гг. Период открытого кризиса): Тексты. 2-е изд. / Под ред. П.Я. Гальперина, Л.Н. Ждан. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1992. С. 79-96. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://intelligence.su/lib/00045.htm>
97. Узнадзе Д.Н. Общая психология / Д.Н. Узнадзе. Тбилиси, 1984. 512 с.
98. Фетискин Н.П. Социально- психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н.П. Фетискин, В.В. Козлов, Г.М. Мануйлов. — Учеб. п. — М.: Ин-т Психотерапии, 2005. — 362 с.
99. Филатов А.В. Основы распознавания и противодействия манипуляции сознанием [Текст] / А. В. Филатов, В. Н. Филатова. М.: Сенте, 2004. 200 с.
100. Фромм Э. Человек для себя [Текст] / Э. Фромм; пер. с англ. Л. А. Чернышевой. М.: Прогресс, 1992. 253 с.
101. Фурман А. А. Ціннісно-орієнтаційні чинники особистісного розвитку майбутніх психологів : автореф. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / А.А. Фурман. Одеса, 2009. 20 с.
102. Хлопоніна Н. Є. Вплив рольових очікувань подружжя на характер сімейного спілкування: автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.05 / Н. Є. Хлопоніна ; Ін-т соц. та політ. психології АПН України. К., 2007. 16 с.
103. Хрестоматия по курсу «Основы гендерных исследований» / отв. ред. Воронина О.А. М.: Изд-во «Московского центра гендерных исследований», 2000 – 396 с.
104. Чалдини Р. Психология влияния / Роберт Чалдини. — СПб.: «Питер», 2001. — 288 с.
105. Человек и его работа [Текст] / Под ред. А.Г. Здравомыслова, В.П. Рожина, В.А. Ядова. М.: Мысль, 1967. 452 с.
106. Шостром Э. Человек-манипулятор. Внутреннее путешествие от манипуляции к актуализации [Текст] / Э. Шостром, пер. В. Данченко. К.: PSYLIB, 2003. 82 с.
107. Шейн Э. Организационная культура и лидерство / Э. Шэйн. СПб. : Питер, 2008. 336 с.

108. Эллис А. Аргументы и эмоции в психотерапии [Текст] / А. Эллис.СПб.: Питер, 1986.268 с.

109. Arthur M. B. Career success in a boundaryless career world / M. B. Arthur, S. N. Khapova, C. P. M. Wilderom // Journal of Organizational Behavior.2005.Vol. 26.P. 177–202.

110. Aryee S. Early career outcomes of graduate employees: The effect of mentoring and ingratiation / S. Aryee, T. Wyatt, R. Stone // Journal of Management Studies.1996.Vol. 33(1).P. 95–118.

111. Baruch Y. Generalist and specialist graduate business degrees: Tangible and intangible value / Y. Baruch, M. P. Bell, D. Gray // Journal of Vocational Behavior.2005.Vol. 67.P. 51–68.

112. Blau R. Peter Michael Blau / R. Blau // Proceedings of the American philosophical society.2010. - Vol.154.P. 316 – 320.

113. Fee E. Critiques of Modern Science: the Relationship of Feminism to Other Radical Epistemologies // Feminist Approaches to Science.New York: Pergamon Press, 1986.P. 42-56.

